

צוותי מדע ותורה

הרב אליעזר טויק

'פסיק רישיה' בפעולה מצטברת

א. שימוש בשבת בהתקן שיש בו רישום ממוחשב

חלק ממדי המים המאושרים מטעם מכון צומת מונים את כמות המים על ידי מערכת הפועלת כך: יש בה גלגל שמסתובב כתוצאה מזרימת המים, ועליו קבועות שתי נורות לד. בכל פעם שהגלגל משלים חצי סיבוב (עם צריכת 50 ליטר), נורת הלד עוברת מול חיישן שקבוע במקום מסוים, והמערכת יודעת שעבר חצי סיבוב. ברגע זה נעשה רישום פנימי במונה דיגיטלי. ההיתר מבוסס על כך שאין צריכה ביתית שצורכת בבת אחת 50 ליטר, ואם כן אין 'פסיק רישיה' שבשימוש רגיל במים (מלבד באמבטיה וכד') יתבצע רישום פנימי. שאל אותי לקוח שלנו: למה אין כאן 'פסיק רישיה'? הרי אע"פ שכל פעולה בפני עצמה לא עושה רישום, ודאי שתיעשה פעולה זו מתישהו בשבת! במאמר זה אפרט מדוע לענ"ד אין בזה בעיה.

ב. באילו מקרים נחשיב כמה פעולות כמעשה אחד?

ב'שמירת שבת כהלכתה'² הביא בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאם אדם עושה פעולה מסוימת פעמים רבות, אף אם ברור שבחלק מהפעמים תיעשה מלאכה, אין זה 'פסיק רישיה', **אם אין פעולה אחת** שבה בוודאות תתבצע מלאכה. על פי זה התיר ללכת בשבת על דשא ארוך, אף שבוודאי בכמה מהצעדים תולש דשא. אך במקום אחר³ ציין לדברי ה'שלחן ערוך',⁴ ה'משנה ברורה' ו'ביאור הלכה',⁵ שמהם נראה אחרת. נביא את דבריהם: זו לשון ה'שלחן ערוך':

אסור לשום פתילה בפי הטבעת כדרך שנוהגים לעשות למי שהוא עצור, אלא אם כן ישם אותה בשינוי שיאחזנה בשתי אצבעותיו ויניחנה בנחת. וע"כ כתב ב'משנה ברורה':

פתילה - העשויה מחלב או בורית או מנייר ושאר דברים וטעם איסורן משום דאידי דמשמש שם **כמה פעמים** להכניס ולהוציא קרוב לודאי שישיר השער שם וכמו בצרור לעיל בסימן ש"ב ס"ז ועיין בה"ל.

1. המערכת בפועל מורכבת יותר, אך כתבתי הסבר פשוט כדי לא להלאות את הקורא. ההבדל בין המערכת בפועל למערכת שתיארתי הינו מכני לחלוטין, ואינו משפיע על הדין ההלכתי.
2. שמירת שבת כהלכתה, מהדורת תש"ע, עמ' 52, הערה נו ובעמ' תי הערה סז.
3. שם, עמ' תי הערה סז.
4. שו"ע, או"ח סי' שכח סעי' מט.
5. משנ"ב, סי' שכח ס"ק קנא; ביאור הלכה, שם.

וב'ביאור הלכה' כתב:6

לשום פתילה וכו' - עצם דין זה כבר כתבו המחבר בסימן שי"ב ס"ח רק שם כתב למשמש בברזא וכו' שהוא של עץ וכאן כתב לענין פתילה וטעם אחד להם מפני השרת נימין וכדמוכח בב"י וד"מ... ויש לעיין מ"ט אסור גבי פתילה הא אינו מכוין להשרת נימין דאם אמרו בגמרא גבי צרור דאסור ומשום דהוי פסיק רישא להשרת נימין כמו שכתבו התוס' (דאל"ה הוי דבר שאינו מתכוון) נימא אנן מדנפשין גם גבי פתילה כן צרור שאני דקשה הוא משא"כ בפתילה דהוא דבר רך... וע"פ הדחק נוכל ליישב כמו שכתבתי במ"ב דמפני שהוא מכניס ומוציא כ"פ אפשר דחשבו זה לפ"ר להשרת נימין ועדיין צ"ע.

מדברי ה'ביאור הלכה' נראה שחזרה על פעולה כמה פעמים, כשברור שבאחת מהן תיעשה מלאכה, נחשבת כ'פסיק רישיה', ומכאן קשה על פסק הגרש"ז אויערבאך. עם זאת יש לציין שה'משנה ברורה' כותב שדבריו הם רק יישוב דחוק לקושייתו. נראה לענ"ד שגם אם נקבל את דברי ה'ביאור הלכה' כפסק מוחלט ולא רק כיישוב דחוק, אפשר ליישב את דבריו עם דברי הגרש"ז אויערבאך. אפשר לומר שבמשמוש בפי הטבעת נחשבים כל המשמושים מעשה אחד, שהרי המטרה היא סיוע ליציאת הצרכים, וכל עוד לא הושגה המטרה, לא נשלם המעשה. אם כן כל המשמושים הם מעשה אחד, שבוודאות יגרום להשרת נימין. אבל בהליכה על הדשא, כל צעד חשוב בפני עצמו, כי הוא קידם את האדם למקום שלא היה בו לפני כן, ולכן כל צעד נידון בפני עצמו. אם כן, הגרש"ז אויערבאך דיבר על כמה מעשים נפרדים, וסבר שאם כל פעולה בפני עצמה מסופקת, אין 'פסיק רישיה', וה'שלחן ערוך' המוזכר דיבר על מעשה אחד. סימן לדבר שיש מעשים שמצטרפים להיחשב מעשה אחד מההלכה של חזרה על 'ציצין המעכבין' בהקשר לברית מילה. וכך נאמר ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' שלא סעי' ב):

כל זמן שלא סילק ידו מן המילה חוזר אפילו על ציצין שאינם מעכבין; סילק ידו, אינו חוזר אלא על ציצין המעכבין. ואלו הם המעכבין, בשר החופה אפי' רוב גובה של עטרה במקום א'.

ועל כך כתב ה'משנה ברורה' (סי' שלא ס"ק ד):

חוזר וכו' - דאף דגמר לחתוך הערלה ובדיעבד יצא ידי מצות מילה אפילו בלא אלו הציצין מ"מ כל זמן שלא סילק ידו מן המילה מקרי כלכתחלה וכולה חדא מלתא היא דנתנה שבת לדחות אצלה ועיין בחידושי הר"ן שכתב דאפילו כבר סילק ידו מן החתוך והתחיל לפרוע מקרי עדיין לא סילק ידו מן המילה דמילה ופריעה חדא מילתא היא [אך כשהוא עוסק במציצה מסתפק שם אם מותר בשבת לחזור לציצין שאינם מעכבין דדלמא המציצה מקרי רק רפואה ולא צורך מילה עי"ש] ולפ"ז פשוט דאפילו אם הפורע הוא אחר כ"ז שהוא עוסק במצותה מותר לו לראשון לחזור ולגמור את הציצין שאינם מעכבין דלא משגחין במה שהוא סילק ידו כיון דעדיין לא נגמרה מצות מילה.

6. ביאור הלכה, סי' שכח ס"ק מט ד"ה לשום פתילה.

נמצאנו למדים שמכיוון שכל עוד לא פרע לא נגמרה המילה (כי 'מל ולא פרע כאילו לא מל'), כל השלבים נחשבים מעשה אחד. מכל מקום, אם נשוב לעניין המונים הדיגיטליים: כל שימוש במים בשבת הוא שימוש בפני עצמו, ואין קשר בינו לבין השימושים האחרים. לכן נראה שאין להחשיב את השימוש במים כ'פסיק רישיה', אף שברור שאחד השימושים יגרום לרישום השמלי.

ג. כמה פעולות התלויות זו בזו ומקרבות את המלאכה

לכאורה היה מקום להחמיר במקרה של מוני המים יותר מאשר במקרה שעליו דיבר הגרש"ז אויערבאך, כי בשונה מהליכה על דשא שבה כל צעד לא קשור לצעד הקודם מבחינת הסיכוי לתלוש, במונה המים כל פעולה מקרבת את רגע המעבר של הלבד מול החישן (והרישום החשמלי) ומסייעת להגעת הפעולה שבסוף תבצע את הרישום. אך נראה שיש מקום להוכיח היתר גם במקרה זה, על פי המשנה בתחילת מסכת שבת: ...העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים, פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית, או שנטל מתוכה והוציא - העני חייב ובעל הבית פטור...

מבארת הגמרא (שבת ג ע"א): '...בבא דרישא - פטור ומותר...'; וכתבו התוספות (שבת שם): בבא דרישא פטור ומותר - וא"ת והא קא עבר אלפני עור לא תתן מכשול... ואפילו אי מיירי בנכרי דלא שייך לפני עור מיהו איסור דרבנן מיהא איכא כדתניא בשילהי פירקין (דף יט). נותנין מזונות לנכרי בחצר נטלו ויצא אין נזקקין לו משמע דווקא כשהנכרי בחצר אבל אם עומד בחוץ ופושט ידו לפנים משמע דאסור ליתן להדיא ע"מ להוציא ויש לומר דמיירי בנכרי והחפץ של נכרי דאפילו מכניס ומוציא כל היום אין כאן איסור כלל כיון שאין החפץ של בעל הבית.

הרא"ש⁷ חולק על דברי התוספות בפירוש הסוגיה וגם להלכה: ...וי"ל דהכא מיירי כשהחפץ של הנכרי וכה"ג ליכא איסור אפילו נראה כנותן לו על מנת להוציא כיון שאין החפץ של בעל הבית ובאשכנז ראיתי מורין לאיסור אף בחפץ של עו"ג וכן מסתבר כיון שאסור הוא משום **מראית העין** כי הרואה סבור שנותן לו על מנת להוציא אין לחלק כי הרואה אינו מכיר של מי החפץ. וכל זה הדקדוק אינו נראה לי דלעולם בישראל מיירי ואף על גב דאיכא איסורא דלפני עור לא תתן מכשול לא איירינן הכא אלא באיסורי שבת וקרי ליה פטור ומותר כיון דליכא איסורא משום שבת.

יוצא מדברי הראשונים שאע"פ שהעומד בפנים הגביה את החפץ וקירב אותו למקום שיהיה נוח יותר לעומד בחוץ להוציא, אין לזה משמעות מבחינת הלכות שבת, אלא רק מבחינת 'לפני עור' או 'מראית עין'. אם כן, מעשה היתר שמקרב ומזרז מעשה איסור נאסר רק אם יש בו משום 'לפני עור' או 'מראית עין'. במקרה שלנו אין 'לפני עור', כי מי שיגרום את הפעולה יעשה זאת כ'אינו מתכוון', כלומר בהיתר. כמו כן אין 'מראית עין', כי הרישום נעשה בצורה שאינה גלויה לעין.

7. רא"ש, שבת סי' א.

נראה שיש קל וחומר מההלכה בתחילת שבת למקרה שלנו. מטרתה ומהותה של מלאכת הוצאה הן העברת דבר ממקום למקום, ולמרות כן אותו אדם שעומד ברשות היחיד פטור לגמרי מצד דיני שבת, אף שהתחיל בהעברת הדבר ממקום למקום. מכאן קל וחומר למקרה שלנו, שהאיסור הוא יצירת זרם (או רישום חשמלי), והנעת הגלגל בשלב שבו היא לא מביאה את הלבד מול החיישן איננה כלל ממין פעולת יצירת זרם, ולכן צריך להיות מותר. לטענה הנ"ל, שקירוב פעולה אסורה אינו איסור מבחינת דיני שבת, יש הוכחה נוספת, מדברי הגמרא (ב"ק י"ע"א):

החופר בור תשעה, ובא אחר והשלימו לעשרה - האחרון חייב. ודלא כרבי, דתניא: החופר בור תשעה, ובא אחר והשלימו לעשרה - אחרון חייב; רבי אומר: אחר אחרון למיתה, אחר שניהם לנזקין.

וכך נפסק ברמב"ם⁸ וב'שלחן ערוך'⁹ דלא כרבי. אף שהבור הראשון היה ראוי להזיק, בכל זאת הפעולה נקראת דווקא על שם גומרה, והוא החייב בין בנזק בין במיתה. וה'מגיד משנה' על הרמב"ם שם ביאר את ההבדל בין מקרה זה למקרה שאחד חפר בור עשרה ובא אחר והשלימו לעשרים, ששניהם חייבים, כי כבר הראשון בנה בור שמתאים להריגה, והשני לא שינה את שמו. אם כן במקרה שלנו, שהראשון לא עשה דבר, והשני עשה פעולה חשמלית, אין על הראשון איסור. עוד אמר לי חברי הרב שמיר שייטופ שליט"א שאין כלל לדמות את המקרה שלנו למקרים הללו. במקרה שלנו, כל אלה שמקרבים את פעולתו של מי שיביא את הלבד מול החיישן, אינם מקרבים פעולת איסור, אלא פעולת היתר, כי הוא עושה זאת בהיתר, משום שלא מתכוון ואינו 'פסיק רישיה'.

ד. מה האיסור ברישום דיגיטלי?

מעבר לכל זאת יש להוסיף שרישום פנימי בתוך מכשיר אינו בבירור איסור גם כשמתכוון לעשות זאת, כי אין סגירה של חיבורי מעגל, והזרם שנוצר במעבר בין רמות המתחים השונות הוא רגעי, ומה שחשוב הוא ערך המתח ולא הזרם הרגעי שיוצר את המתח. את 'רישום המתח' קשה להגדיר כ'בונה' או 'מכה בפטיש', כי כמו שמותר לסגור ולפתוח דלת, משום ששימושה הוא פעמים בסגירה ופעמים בפתיחה, כך גם ערך ביט¹⁰ שמונה משהו פעמים צריך להיות 0, ופעמים צריך להיות 1, וזו דרך שימוש. אולי יהיה מקום לאיסור משום 'מוליד מתח'¹², אך קשה לומר זאת על מתח שלא ניתן לחוש אותו.

מסקנה

מהטעמים שפירטתי לעיל נראה שמותר להשתמש בהתקן זה ובדומים לו.

8. רמב"ם, הלכות נזקי ממון פי"ב הי"ב.

9. שו"ע, חו"מ סי' תי סעי' טו.

10. תא זיכרון דיגיטלי יחיד, שמכיל ספרה מתוך מספר בינרי.

11. ערך הביט מיוצג על ידי רמות מתח שונות. לדוגמה: 5 וולט עבור 1, ו-0 וולט עבור 0.

12. פיתוח של 'מוליד זרם' שכתב בשו"ת בית יצחק. ראה מערכי לב עמ' כז.